

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 65
(19796)

2024 чылдың
август 28
среда

Хүннүң үнери — 05:25
Ажары — 19:35
Хүн дурту — 14:10

Садар өртээ
хостуг

12+

Сигген кезер мөөрей

Материалды 3-кү арындан номчуур.

Чурукту архивтен алган.

Хемчеглерни өй-шаанда күүседир

Тываның Баштыңы В. Ховалыгның башкарып эрттиргени Аппарат хуралында 2024–2025 чылдарда күскү-кышкы сезонга республиканың социал адыр объектилериниң белеткелин сайгарып чугаалашкан...

/ 3-кү арында

Амыдырал бистиң холувуста

Өөредилге чылы келген. Школачы, студент база уруглар сады баар ажы-төлдүг кижилер бүрүзү уругларын өөрениринге белеткеп алыр дээш кызып, акша-көпеез харам чокка өргүүр апаар...

/ 5-ки арында

41 886

тонна мал чеми амгы үеде
республикада белеткеттинген.

32 арга-арыг өрттери хып турар

Август 27-нің эртенгинин 9 шактыы-биле алырга, 21086,7 га ниити шөлдүг 32 өрт хып турганын регионалдыг диспетчер албаны дыңнаткан. Тожунуң арга-арыг ажил-агыйында 15 га шөлде өрттү өжүргөн. Эрткен хүнде Шагаан-Арыгның арга-арыг ажил-агыйында 0,4 гада 1 өрт өжүртүнгөн.

Тес-Хем, Тожу, Би-Хем, Таңды, Чеди-Хөл, Эрзин, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик база Улуг-Хем кожууннар девискээринде ам-даа имистелдир хып чыдар черлер бар.

425 кижини база 66 санныг техниканы өрт өжүреринче хаара туткан. Тываның өртчүлери-биле Красноярск край, Иркутск, Томск областарның база Хакас Республиканың агаардан арга-арыг камгалаар 140 ажилдакчылары өрттерни өжүржүп турар. Новосибирскиден немелде күш бөгүн кээр. Таңды кожуунда өрттү өжүреринче ОБЯ-ның "Бе-200" амфибия самоледун ажылгаан.

Август 27-де республиканың чамдык черлеринге чаңыктар дүжери чадавас.

Тываның девискээринде арга-арыг өрттери-биле байдал баксыраанын көргөш, 2024 чылдың август 17-ден арга-арыгларга регионалдыг онза байдал чурумун кириген. Оон бээр республиканың арга-арыглыг черлеринче кирери хоруглуг.

/ТР-нің Чазаның парламента албаны.

Кызыл хоорайның оң талакы кезинде, Вавилин ээпээ микро-районда Ада-чурттуң Маадырлары аттыг 20 дугаарлыг чаа школа өөреникчилерин чаа өөредилге чылында хүлээп алырынга белен. Ам ол кезектин өөреникчилери өөренир дээш ырадыр чоруп турбас апаар.

Чаа школа ажыттынарынга белен

Чаа школаның директорунда «Эң эки эр лидер башкы болгаш дагдыныкчы» мөөрейниң тиилекчизи, салгал дамчаан башкыларның төлээзи Денис Попугаловту томуйлаан. Ооң удуртулгазы-биле школа уругларның бүгү талаалыг сайзыралынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын кызып турар.

Бо хүнге чедир школаже 895 уруг бижиткен. «Өөредилге» национал төлөвилел боттанылгазы-биле өөредилге черин туткан. «Чаа өөредилге чылынга белеткел адакталган. Кызылдың Вавилин ээпээнде Ада-чурттуң Маадырлары аттыг чаа школа өөреникчилерин манап турар. Президентиниң «Өөредилге» национал төлөвилели-биле туткан 825 олуттуг өөредилге черинге бөгүн чордум» — деп, Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг бодунуң блогунда бижээн.

Владислав Ховалыг оон аңгыда Таңды кожуунуң Балгазын суурунун улуг, бичии, чурттакчыларының четтикпейн манааны чаа школага база чоранын дыңнаткан. Эргижирээн айыылдыг школаның орунунга 616 олуттуг чаа оран-саваны туткан.

Республикада ам-даа чеди школаны тудуп турарын сагындыраал.

/А. МОНГУШ.

Кижини бүрүзүңге дыңналыр өрт медеглекчизи

Сөөлгү каш хонуктарда чонну дүвүредип турар айтырыг — өрт. Республиканың девискээринде арга-арыг өрттери өөскүп, ооң-биле демисел дүн-хүн чок уламчылап турар.

Бойдустуң үш халавының бирээзи — өрттен кыш, чай дивейн камгаланыры чугула. Чайгы үеде кааңдаашкындан азы каттаан-тооруктаан, аңаан-балыктаан хамаатыларның харысалга чок чоруундан өөскүп турары билдингир. А кыжын соок дыңзырга, чуртталга бажыңнарынга болгаш албан черлеринге өрт айыылды тургузуп эгелээр. Ооң чылдагааннары база аңгы-аңгы. Чижээлээр, септеттинмээн печка, ооң хоолайы азы электр шугуму дээш төңчү чок.

Удавас одалга сезону эгелээр. Ооң-биле чергелештир чуртталга оран-саваларынга, албан черлеринге өрт айыылы база катап күштөлип келир. Оон камгаланыр аргаларны дилеп эгелээр бис.

Өрттен камгаланыр аргалар — өртке удур профилактиктиг ажилдарны чорудары, электр шугумун чаартыры, одаар печкаларны, оларның эргилээн хоолаларын солугуру дээш янзы-бүрү. Чогуур ажилдарны чорудуп, кышка белеткел ажилдары бичилен эгелей берген.

Профилактиктиг ажилдарның бирээзи — өрт медеглекчизи болур тускай дериг-херекселди салыры. Тываның Чазаның айтышкынын езугаар ТР-нің Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы өрт медеглекчизи болур дериг-херекселди халас салып эгелей берген.

ТР-нің күш-ажыл болгаш социал политика яамызының килдис даргазы, Анай-Хаак Хомушку:

— ТР-нің Чазаның деткимчези-биле, өрт дугайында медеглекчи болур дериг-херекселди хей ажи-төлдүг болгаш инвалид бичии уруглар азырап олурар, орулгазы эвээш өг-бүлелерге салып эгелээн. Төлөвилел эгелээнден бээр

республиканың 3 муң ажи өг-бүлезинге медеглекчи дериг-херекселди халас салган. Бо чылын республика девискээринге 280 ажи медеглекчи салдырган. 1133 медеглекчини 2024 чылдың сентябрь төңчүзүңге чедир салыры планда көрдүнгөн.

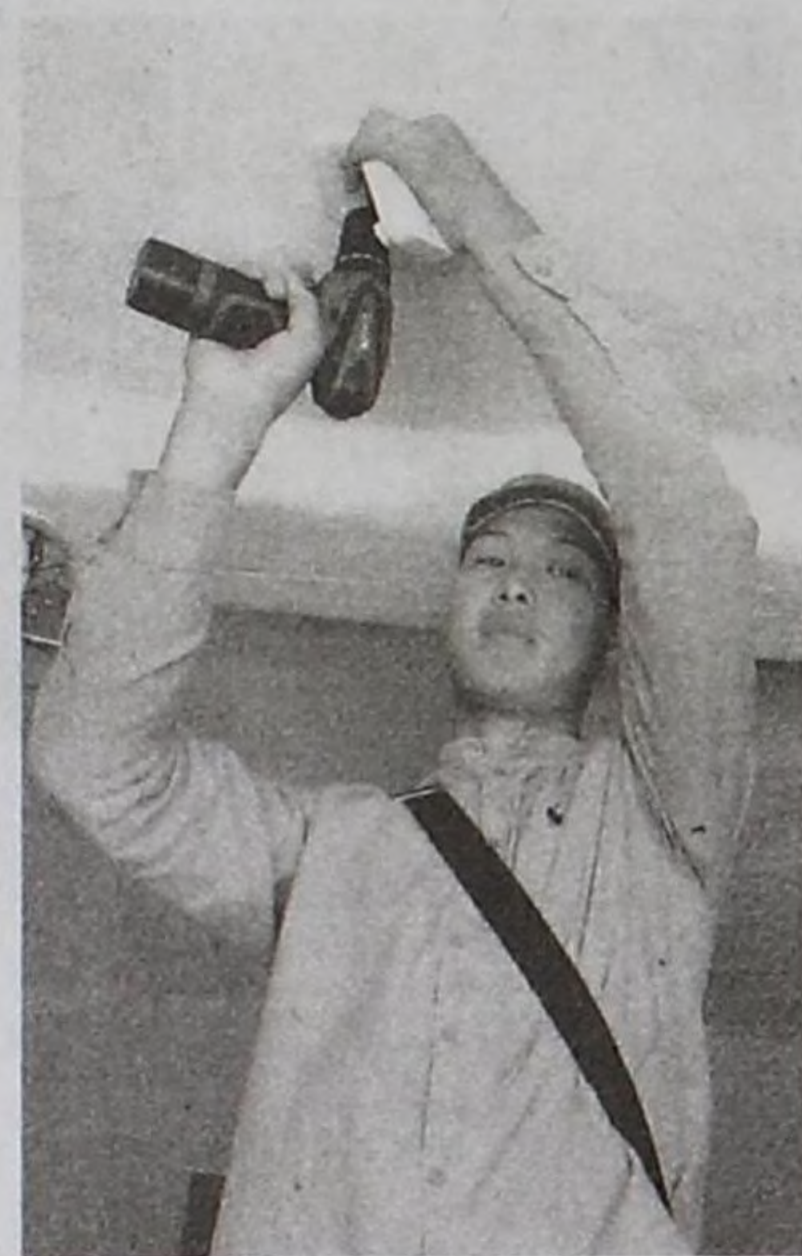
Сарыг-Сеп сумузунда ук ажилдың кайы хире чоруп турарының дугайында Каа-Хем кожуунда социал төптүң специализи От-Даш Ховалыг тайылбырлады: «Бо чылын даңзы езугаар Сарыг-Сеп сумузунун 47 өг-бүлезинге халас өрт медеглекчизи болур дериг-херекселди салыры көрдүнгөн болза, бо хүнге чедир 16 өг-бүлеге салдым. Ажил ам-даа уламчылап турар. Чыгыл берген билдиришкиннерни комиссия хынааш, тускай даңзыны тургускаш, меңээ бээр, айыткан адреске баргаш, медеглекчини салыр мен».

Тус черниң чурттакчызы Марина Сундак өөрүп четтиргенин илеретти: «Чону дээш,

ажы-төл дээш сагыш човап, өрт медеглекчизин халаска салып берип турар Чазавыска өөрүп четтиргенивисти илередир-дир мен. Өрт медеглекчизи салгаш, ажи-төлге айыыл чок чорукту тургусканы ол. Бичии ышталы бээр болза-ла, медеглекчи алгыра бээр. Бажыңда бар кижини бүрүзү ону дыңнап каар. Эки херекселдир деп санап тур мен».

Хей ажи-төлдүг азы инвалид ажи-төл азырап олурар, бир болза орулгазы чедимче чок өг-бүлелер чурттап оран-савазынга өрт медеглекчизин халас салдырып алыр дизе, кожууннарда социал төпке чеде бергеш, херек ужурлуг документилерниң хоолгаларын кошкаш, билдиришкинни кириер.

Билдиришкин кириген соонда, чеди ажил хүнүнүн дургузунда төптөрдө ажилдап турар комиссия шиитпирни

/От-Даш Ховалыг.

үндүргөн турар ужурлуг. Оон соонда 30 хонуктуң дургузунда специалистер айыткан адреске бажыңга өрт медеглекчизин салган турар ужурлуг.

/Айдың ОНДАР.
Авторнуң тырттырган чуруу.

| ОДАЛГА СЕЗОНУ |

Хемчеглерни өй-шаанда күүседир

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның башкарып эрттиргени Аппарат хуралына 2024–2025 чылдарда күскү-кышкы сезонга республиканың чылыг-энергетика комплекзиниң, чуртталга-коммунал ажил-агыйының болгаш социал адыр объектилериниң белеткелдин сайгарып чугаалашкан.

Чылыг-энергетика комплекзиниң, чуртталга-коммунал ажил-агыйының болгаш социал адыр объектилерин күскү-кышкы сезонга белеткээрине ниитизи-биле 426 сая рубльди тускайлап үндүрген. Ол акшаны келир кышка белеткелдин 1 062 хемчеглерин боттандырырга чарыгдаар уjurлуг. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның башкарып эрттиргени Аппарат хуралына дыңнатканы-биле алырга, ол акшаның 256 сая азы 60 хуузу кышка белеткел ажилдарының үзүндө 813 хемчегни боттандырырга чарыгдаан. Артка акшаны 249 хемчегни күүседип тура шынгаздып алыр. Чылыг-энергетика комплекзиниң, чуртталга-коммунал ажил-агыйының болгаш социал адыр объектилериниң 80 хуузу күскү-кышкы сезонга белен. Чижээлээрге, чылыг-энергетика комплекзиниң объектилериниң 68 хуузу, чуртталга-коммунал ажил-агыйының 87 хуузу белен. Социал адырның объек-

тилери колдуунда келир кышка белен деп болур. Чижээлээрге, Өөредилге яамызының белеткелди – 100, Кадык камгалал яамызының – 92 хуу. Спорт болгаш күш-культура яамызының күскү-кышкы сезонга белеткелди арай хожудаңгай – 64 хуу.

Россия Федерациязының Энергетика яамызының 2013 чылдың март 12-де үндүргени 103 дугаар «Одалга сезонунга беленин үнелээр дүрүмнерни бадылаарының дугайында» дужаал ёзугаар чылыг-энергетика комплекзиниң, чуртталга-коммунал ажил-агыйының болгаш социал адыр объектилеринге оларның кышкы сезонга белениниң дугайында паспорттарны бээрин доктааткан. Чылыг хереглекчилериниң объектилеринге паспорттарны бээриниң хуусаазы сентябрь 15-ке чедир, чылыг-биле хандылар организацияларга ноябрь 1-ге чедир, муниципалдыг тургузугларның объектилеринге ноябрь 15-ке чедир. Республиканың социал адыр объектилериниң хөй кезиниң кышка белени 90 хуудан ажыг болганда олар ук паспорттарны өй-шаанда, сентябрь 15-ке чедир, ап болур-дур.

Кышка белениниң паспорттарын алыр чуртталга-коммунал ажил-агый адырында ам дээрзине арай дүвүренчиг деп болур. Кышкы үеде эвээш эвес чылыгның хереглекчилери хөй квартираларлыг

бажыңнар болгай. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның башкарып эрттиргени Аппарат хуралына дыңнатканы-биле алырга, хөй квартираларлыг 587 бажыңның аразындан чүгле 21 бажың белениниң паспорттарын алган. Чылыг хереглекчилеринге паспорттар бээриниң хуусаазы — сентябрь 15-тиң хүнү — төнчү хуусаа чоокшулап келген. Ындыг болзажок кышка белениниң паспорттарын өй-шаанда алганының чижектери база бар. Бии-Хем кожуунун төвү Туран хоорайда чылыг хереглекчизи 7 объект, Барыын-Хемчик кожуунун Кызыл-Мажалык суурда 4 объект бар. Олар шупту кышка белениниң паспорттарын алганнар.

Кышкы одалга сезонунун үзүндө шиитпирлээр берге айтырыгларның бирээзи — көдээде чурттакчы чонну, социал дээш өске-даа чергелиг объектилерни хөмүр-даш-биле хандылары. Бо сорулганы күүседир дээш, Кызыл хоорайда болгаш кожууннарда одаар чүүлдүн 39 складын сөөлгү чылдарда ажыткан. Оларның 13-ү күрүненин, а 26 склад сайгарлыкчыларны. Ол складтарда одаар чүүл кадагалаар шыгжамыр черлери, хөмүр-даш чүдүрер болгаш сөөртүп чедирер болур транспорт аймаа бар.

Кожууннарның де-вискээрине одаар чүүл складтарынче 2024 чылда 117 356, 51 тонна хөмүр-дашты сөөртүп чедирер уjurлуг. Ооң 36 758,02 тон-

назын азы 31 хуузу складтарда аппарып дүжүрген.

Кышкы үеде чедери берге ырак-узак 30 суурда амдырал-чуртталгазы чединмес байдалдыг чурттакчыларга одаар чүүл садып болгаш сөөртүп алырынга дузаламчы субсидия акша-хөреңгини база республика бюджетинден тускайлап үндүрген. Ооң хемчээли 68 091 муң рубль.

Бюджет албан черлеринге хөмүр-дашты сөөртүп чедирери графиктен озалдап турарын база Тываның Баштыңының башкарып эрттиргени Аппарат хуралына демделеттинген. Бо талазы-биле чогуур хемчеглерни алырының кончук чугулазын Владислав Ховалыг ол ажил дээш харысалгалыг удуртукчуларга сагындырган.

Келир кышкы сезонга белеткелди шыңгырадыр айтышкынны Тываның Баштыңы яамыларның, ажил-агый адырларының болгаш эрге-чагырга органның удуртукчуларынга берген.

Кышка белеткелди чорударына чылыг болгаш энергия хереглекчилериниң өрөзи база шаптыктап турар. Ниитизи-биле 1 368 сая рубль. Бир эвес энергия болгаш чылыг хереглекчилери ачы-дуза акшазын өй-шаанда төлеп турган болза, кышка белеткелди чорударына дөгүм болур ийик.

2024–2025 чылдарның кышкы сезонунга белеткелди Тываның Баштыңы бодунун хууда шыңгы кичээнгейнде тудуп келген. Чугула уjur-дузалыг улуг объектилерге Владислав Ховалыг боду чедип, оларда байдал-биле таныжып турар.

/ Ш. МОҢГУШ
Белеткээн.

Сиген кезер мөөрей

ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы 600 муң рубль шаңнал фондулуг сиген белеткээриниң сумулар аразында мөөрейи сентябрь 6-да доостурун сагындырган.

МӨӨРЕЙГЕ КИРЖИРДЕ:

1) Хол-биле кезер сигенчилер бригадасы көдээ суму чагыргазынче чагыгны кириер, бригаданың санында база кежигүннер составында кызыгаарлаашкын чок;

2) Көдээ суму чагыргазы чагыгларның шупту реестрин тургускаш, муниципалдыг тургузугнун көдээ ажил-агый эргелелинче ниити медээни чорудар;

3) Көдээ ажил-агый эргелели шупту чагыгларны хынаар кожуун комиссиязын тургускаш, эң-не хөй сиген белеткээн сиген кезикчилериниң бригадаларын илередип, шылгараңгайларын тодарадыр;

4) кожуун комиссиязының түңнелдерин өөренип көөр кылдыр Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызынче чорудар.

Белеткеттинген мал чеминиң хемчээлин хүлээп, санаарда, чүгле хол-биле кескен болгаш чедирер черинче сөөрткен хөпзэннер саны-биле тодарадыр. Көдээ ажил-агый техникалары – механизастаттыг кадырлар, ворошилка-дырбааштар, тырый бастылар херекселдер ажыглаанын санаваз.

Комиссия муниципалдыг тургузугларның айыткан тиелекчилериниң шупту чагыгларын өөренип көргөш, белеткеттинген мал чеминиң хемчээлин санап, медээни хынаары-биле шыгжаар черинде чедирген сиген хөпзениниң хемчээлин санаар үнүүшкүннерни организаастаар.

Шилилде түңнели-биле тиелекчи бригада 300 муң рубльди, ийиги чер дээш 200 муң рубльди, үшкү чер дээш 100 муң рубльди шаңнал кылдыр алыр.

Айтырыглар бар болза, бо дугаарже долгааш, харыыларны ап болур: 9-75-33.

/ ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының медээзи.

/ А. МОҢГУШ.

| МАЛ ЧЕМИ |

Быжыг курлавырны тургузарын негээн

Август 26-да Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның даргалааны хуралга мал чеминиң белеткелдин чугаалашкан. Мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле оперативтиг штабтың удуртукчузу, Чазак Даргазының оралакчызы Алик Монгуш, көдээ ажил-агый сайыды Юрий Орус-пай, кожуун чагырга даргалары база көдээ ажил-агый эргелелдериниң удуртукчулары кыштаглаашкыга белеткелди илеткээн.

Тываның шупту 17 кожууну мал чеминиң белеткелдине хаара туттунганын регионалдыг Көдээ ажил-агый яамызы дыңнаткан. Август 23-түн хүнүнге чедир 40 муң ажыгга черден сигенни кезип, 36

муң гектарның сиген-ширбилин бөлген. Ону деңзи-биле көргүзөр болза, 41 886 тонна мал чеми белеткеттинген азы 227744 тонна мал чеми белеткээр планның 18,5 хуузу, бир гадан орту-маа-биле 12 центнер дүжүт.

Сигенни колдуунда суггаттыг участкаларда тараан эрткен чылгы тарылгадан кезип ап турар. Ховушөлдерде 259 бригадада 1700 ажыг кижиге ажилдап турар. Оларның иштинде 165 механизастаттыг база 140 хире хол-биле кезер сигенчилер бригадалары бар. Сиген шөлдеринде 206 чүк машиназы, 434 трактор, 264 кадыр база сиген тырый бастылар 155 дериг-херекселдер бар.

Улуг-Хем кожуун 7373, Өвүр 6573, Чөөн-Хемчик 6499 тонна сигенни белеткээш, мурнакчылар санынче

үнгөн. Чаагай сиген-ширбиилдиг Бии-Хем, Каа-Хем база Танды кожууннар элээн мал чемин кезип белеткээн.

Бо чылын ниитизи-биле сиген чегей үнгөн. Ынчангаш чамдык кожууннар сиген кезилдезинче сентябрьда кирер деп турар.

Владислав Ховалыг хуралдың түңнелинге даянган, көдээ чагырга черлериниң көдээ ажил-

агый эргелелдериниң ажылынга контролду күштелдирерин мал чеми белеткээр оперативтиг штабга, сиген белеткелиниң планын күүседирин, херек апарза, кожа регионнарда азы Хакасиядан сиген-ширбиилди садып алырының аргазын хандыларын кожуун чагырга даргаларына сүмелзээн.

| КҮРҮНЕ ОРГАННАРЫНЫҢ ПАБЛИКТЕРИ |

Чон-биле харылзаа

2000 чылдарның эгезинден хей-ниити информация чепсектеринин аразындан социал четкилерниң девискээри дыка калбарган. Медээлер дамчыдар болгаш солчурунун дүргенинин талазы-биле социал четкилерге деңнежир массалыг информация чепсээмгы үеде чок деп болур.

Россияның Күрүне Думазы "Информация, информация технологиялары болгаш информация камгалалының дугайында" хоойлуну 2006 чылда хүлээп алган. Күрүне органнары боттарының албан ёзузунун арыннарын социал четкилерге ажыдар хүлээлгени ол хоойлуда быжылган. Ол арыннарга күрүне органнары боттарының ажил-чорудулгазын чырыдар, чурттагы чонга дыңнадыр ужурлуг. Күрүне органнарының арыннары "ВКонтакте" социал четкиде хей-биле ажиттыган.

Тыва Республикада база күрүне органнарының арыннары ажиттыгылаан. Оларның арыннарында медээлерниң утказын, сөс-домааның шынарының дугайында чугаалажыр болгаш үнелээр үе келген деп болур.

Тыва Республиканың Чазааның албан ёзузунун арыны, Владислав Ховалыгның бодунун хууда арыны "ВКонтакте" бар. Бо арыннардан Тываның Баштыңының, республиканың Чазааның ажил-херектеринин дугайында чон хей чүүлдерни тодаргайы-биле билип ап, оларны дүвүредип турар айтырыгларны салып, аргасүмени бижимел хевирге кирип турар.

Республикада күрүне органнарының чагыргаларының арыннарын "ВКонтактеде" ажитканының кол сорулгазы — тус черниң чурттагылары-биле харылзаа, кандыг организастыг ажилдарны удуртукчу органнар хүн бүрүде чорудуп турарын, кожуунда азы хоорайда болушкуннарны чонга дыңнадыры, арга-сүме солчуру. Күрүне органнарының пабликтеринге чогуу-на бо негелделерни РФ-тиң "Информация, информация технологиялары болгаш

информация камгалалының дугайында" хоойлузу быжылган

Бистиң республиканың яамыларының болгаш кожууннар чагыргаларының "ВКонтактеде" арыннарын хамыктың мурнунда аждып көрээлиңер. Чүге дээр-ге оларның социал четкилерде арыннарындан чурттагы чон чугула болгаш ажыктыг медээлерни билип алыксаар болгай.

Амгы үеде республикада кол ажил — мал чеминиң белеткели. Ооң кандыг чоруп турарының дугайында чурттагы чон хамыктың мурнунда Көдээ ажил-агый яамызының арыннарын билип алыксаары чугаажок. Тыва Республиканың Чазаа август 20-ден сентябрь 20-ге чедир мал чеминиң белеткелинин шалыпчы айын чарлаан дугайында медээни август 27-ниң хүнүнде бо яамының паблигинден сонуургап көөрүбүске, чок болду. Көдээ ажил-агый яамызының ажил-чорудулгазынга дорт хамаарылгалыг ол чугула документ медээ хамыктың мурнунда бо яамының паблигинге көстүп кээр ужурлуг болгу дег. Республиканың Чазааның чарлааны август 20-ден сентябрь 20-ге чедир мал чеминиң белеткелинин шалыпчы айын эрттирер дугайында негелделеринде мал чеминиң белеткелинин дугайында медээлерни кожууннар чагыргалары неделя санында, четвергте, Көдээ ажил-агый яамызынга кирип ужурлуг. Бо ажил чоорту шуудап, мал чеминиң белеткели республикада кандыг чоруп турар дугайында делгем медээлерни бо яамының паблигинден чон номчуй бээр боор.

Көдээ ажил-агый яамызының паблигинге утказы тодаргай эвес медээлер бо-ла көстүп келгилээр. Яамының арынынга август 14-те ниити уткалыг, ийи-ле домактыг медээни кириген. Каа-Хем кожуунда мал чеминге белеткээр сизгенниң хемчээлин тодарадыры-биле яамының специалистери чедип чораанын ында бижээр. Оон өске кандыгдаа тодаргай медээ чок. Улуг-Хем кожуунда мал чеминиң белеткелинин хыналдазының дугайында август 26-да үнген медээ

база ниити уткалыг.

Көдээ ажил-агый яамызының паблигинде дег ниити уткалыг, чаңгыс азы ийи домактан тургустунган медээлер өске-даа яамыларның болгаш кожууннар чагыргаларының "ВКонтакте" соцчеткиде арыннарында арбын. Чижээлээрге, Бай-Тайга кожуун чагыргазының паблигинге август 26-да "Аппаратное совещание у главы Республики Тыва в режиме видео-конференц-связи 26 августа 2024 года" деп чаңгыс домактыг медээ биле кожуун чагыргазының ажилдакчыларының чуруктары үнген. Бо медээден Бай-Тайганың чурттакчылары оларга чугула, сонуурганчыг чүнү билип алганы? Шак-паныдыг медээлер Барыин-Хемчик, Улуг-Хем дээш кожууннар чагыргаларының чамдызының албан ёзузунун арыннарынга база үнгүлээр.

Кожууннар чагыргаларының хей кезиниң арыннарында тус черде хүн бүрүде ажил-херектер, хей-ниити амыдырал дугайында медээлер эвээш, чамдык хүннерде шуут чок. ТР-ниң Чазааның албан ёзузунун бөлүндөн хоолгалаан медээлер хей, а ол медээлерни Чазактың паблигиниң бодундан республиканың чурттакчылары номчуп ап болур-ла болгай.

Кожууннар чагыргаларының пабликтеринин аразындан Бии-Хем кожуунун чагыргазының арыны медээлерниң элээр хей, утка-шынарының тодаргайы-биле ылгалып келгенин демдеглээр апар. Эң ылаңгыя мал чеминиң белеткелин бо арында эки чырыдып турар. Тарлаг, Аржаан сумулардан белеткээр медээлерде болгаш чуруктарда көдээниң ажил-ишчилериниң амыдырал-чуртталгазының дугайында бижип кааны солун.

"ВКонтакте" социал четкиде кожууннарның чагыргаларының арыннарынга кичээнгеи күштелдирери чугула. Оларны кожууннарда ажил-херектерниң херечизи, тус чер эрге-чагыргалары биле чурттагы чоннун аразында харылзааның дамыры кылдыр үнелээр херек.

Кожууннарның чагыргаларының арыннарының утка-шынары Тыва Республиканың Чазааның болгаш Владислав Ховалыгның бодунун арыннарының утка-шынары ышкаш долу болгаш тодаргай болгу дег.

/ Ш. МОҢГУШ.

| ДОКТААЛ-СААВЫР |

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүгө томуйлаар кордакчы талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээр дугайында

№ 459 — РГ 2024 чылдың август 23 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүгө эрге-хүлээлгелери хуусаа бетинде соксатканы-биле хол-баштыр, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур болгаш референдумнарга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» 2002 чылдың июнь 12-де № 67-ФХ Федералдыг хоойлунун 22, 23 чүүлдерин, 29-ку чүүлүнүн 11-ги кеззэн болгаш «Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дугайында» 2001 чылдың февраль 5-те № 777 Тыва Республиканың хоойлузунун 7-ги чүүлүнүн 13-кү кеззэн удуртулга болдургай:

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүгө томуйлаар кордакчы талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээрин организаастаар.

2. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүгө томуйлаар кордакчы талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээр дугайында информастыг дыңнадыгның сөзүглелин капсырылга ёзугаар бадылаар.

3. Бо айтышкыны «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга, информастыг телекоммуникация четкизи «Интернетте» Тыва Республиканың албан ёзузунун сайтызынга салыр.

4. Бо айтышкын ону хүлээп алган хүнүнден эгелеп күш кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүгө томуйлаар кордакчы талазы-биле саналдарны хүлээп алыр дугайында информастыг дыңнадыг

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүгө эрге-хүлээлгелери хуусаа бетинде соксааны-биле хол-баштыр, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур болгаш референдумнарга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» 2002 чылдың июнь 12-де № 67-ФХ Федералдыг хоойлунун 22, 23 чүүлдерин, 29-ку чүүлүнүн 11-ги кеззэн болгаш «Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дугайында» 2001 чылдың февраль 5-те № 777 Тыва Республиканың хоойлузунун 7-ги чүүлүнүн 13-кү кеззэн удуртулга болдургай, Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламент) депутат мандаттарының хуваалдазынга киржирин чөпшээрэн кордакчыларның даңзыларын кириген политиктиг партияларга, ол ышкаш өске-даа политиктиг партияларга болгаш хей-ниити каттыжышкыннарга, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының төлээлекчи органнарынга, Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүгө томуйлаар кордакчы талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээниң дыңнадып тур.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының составынга кордакчыга хамаарыштыр саналдарны 2024 чылдың август 29-ка чедир хүлээп алыр.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының составынга кордакчыга хамаарыштыр саналдарны дараазында адрессте хүлээп ап турар: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 317, тел. 8 (39422) 97341.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүгө хүлээлгелеринден хостаар дугайында

№ 213 2024 чылдың август 23 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур болгаш референдумнарга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» 2002 чылдың июнь 12-де № 67-ФХ Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 6-гы кеззэниң адакы «а» кезээ, «Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дугайында» 2001 чылдың февраль 5-те № 777 Тыва Республиканың хоойлузунун 7-ги чүүлүнүн 1-ги кеззэн-ге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнү Лицкевич Юрий Степановичиниң ону эрге-хүлээлгелеринден хостаар дугайында бижимел билдиришкенин барымдаа болдургай, доктаадырым болза:

1. Лицкевич Юрий Степановичини Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнү хүлээлгелеринден хостаар.

2. Бо айтышкын ону хүлээп алган хүнүнден эгелеп күш кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Амыдырал бистиң холувуста

Өөредилге чылы келген. Школачы, студент база уруглар сады баар ажы-төлдүг кижилер үрүзү уругларын өөрениринге белеткеп алыр дээш кызып, акша-көпөезн харам чокка өргүүр апаар. Ук чарыгдалдарны таптыг бодамчалыг кылбас болза, амыдыралга чедишпейн барып болур.

Карак-кулак чок садыг-же далажы бербейн, бир дугаарында, херектиг өөредилге херекселдерин, идик-хепти четчелеп, чүнү садарын даңзылап алыр. Чаа өөредилге чылында улаштыр ажыглапкы дег өөредилге херекселдери бар болза, оларны даңзыдан шыйып кааптар. Даңзыны тургускан соонда, өөредилге херекселдери болгаш идик-хеп садыгларын, рынокту дегерезин көрүп, өртектерни деңнеп алыры чугула.

Бирги классчыга рюкзак, пенал дээн хевирлиг херекселдерни үр үеде ажыглаары-биле акша харамнанмайн, шынарлыг кылдыр алыры чугула. Өөредилге херекселдерин чаңгыстап чыып турарының орнунга, белен чыып каан набор садып алгаш, даңзы ёзугаар четчелеп тургаш, четпейн барган херекселдерни немей садып ап база болур. Ынчан кижиде бодунуң үезин-даа, акшазын-даа камнап алыр.

Чамдык ада-иелер бижитинер стол, сандайны чугула

кылдыр көрбес. Эгезинден тура уругнуң онаалга кылыр булуңчугаын белеткеп алыр-га, өөреникчинин дурт-сыны, карааның көөрү-даа белен үрелбес, кадык өзериңге кончуг ажыктыг болур. Оон аңгыда, уруг боду аңгы стол, сандайлыг болурга, чурумга-даа өөренир, сагыш-сеткилин өөредилгеже углаарда эптиг. Өөреникчи кижиниң стол, сандайы, номнары чаа болуру албан эвес. Мебельди чар-

лалдар таварыштыр кижилер холундан садып ап база болур. Ол ышкаш өөредилге чылы эгелей бээр, чедишпес номнары көрүп тургаш, школаларга болуп эртер номнар ярмарказындан эрги-даа болза, эдилели эки номнары чиик өртекке садып алыр арга бар.

Өөредилге чылының эгелээр мурнунда өртектер өзе бээр. Ынчангаш чүгле баштайгы хуннерде чугула херек өөредилге херекселдерин садып алгаш, Билиглер хуннун

соонда, өртектер бада бээр, уругнуң кичээлдээр чурумун көрүп тургаш немей садып алыр болза кедилг. Хары угда көвүдедир садып алырга, хереглеттинмейн баары база бар. Курлавыр кылырынга ынак болза, каяа шыгжаарын боданып алыр. Рыноктуң болгаш өске-даа садыгларның өртектерин деңнеп көөрге, чуга кыдырааштарның эң чиик өртектери Fix Price садыында болган.

Өөренир ажы-төлге идик-хеп садып алырда, өртээниң чиигинче эвес, а шынарынче көөрү чугула. "Харам кижии катап төлээр" деп сөстөрни утпаза чогуур. Аар өртектерин брендиниң хептери шынары эки, үр үе дургунда кедиптер, эптиг-даа болур. Ылаңгыя хеп бичиилей бээр, өөреникчинин соонда кедиптер дүңмалары бар болза, чиик өртектер, шынары багай хеп саткан ажы чок. Бижитинерге дораан төнөр чуга кыдырааштарга кам-

налганы кылып болур.

Үениң сайзырап келгени-биле колдуунда Wildberries, Ozon дээш оон-даа өске интернет-садыглардан элээн чиик өртек-биле идик-хеп, эт-херексел дээш оон-даа өске чүүлдерни чагыдып алыр апарган. Шак ындыг чагыдылга кылып тургаш, хептиң материалын болгаш өске чагыдыкчыларның арттырган саналдарын өөренип көөрү чугула. Хепти кедип, хемчээр, көрүнчүк баарыга кедип алгаш катап-катап тырыкылаанып көрүп тургаш шилиир улуска бо арга таарышпайн барып болур. Хепти болдунары-биле янзы-бүрү кылдыр чагыдып алгаш, таарышканын шилээр, артканын дедир чорударга, демей-ле элээн акша үнө бээр. Бир хепти дедир чорударга 100 акшадан өрү, а элээн каш хептен ойталаптарга, мында өртектер-биле деңнежи берип болур. Ынчан садыглангышкына камналга болдунмайн баар.

Шак ындыг таварылгада "Детский мир" дээн ышкаш чурттуң булуң бүрүзүнде аңгы-аңгы адырларлыг, хөй акциялар чорудуп турар садыгларын камналгалыг кылдыр садыглангып ап болур. Ылаңгыя хөй ажы-төлдүг өгбүлелерге ол кончуг ажыктыг. Үш хепти алырга, чүгле ийи хеп өртээн төлээр, өскээр чугаалаарга, 3 дугаары халас болур дээш оон-даа өске акцияларны көрүп болур. Ол ышкаш шак ындыг садыглар-

дан таарымчалыг өртектер-биле өөреникчинин идик-хевин садып ап болур.

Хөй-биле хөлзеп, узун оочурларга баскылашпас деп бодаар болза, баш удур май, июнь, июль айларда садыглангып алганы дээр. Ынчан шилилге кылырга-даа эптиг, өртектер база өспээн болур. Школа бүрүзү колдуунда чаңгыс аай хептиг болур апарган. Класстың ада-иелери-биле дугурушкаш, хары угда чагыдыптарга, хөйну алганы дээш чиигелделиг болур.

Өөредилгениң шынары эки, немей өөредилге сайтыларын аңгы-төл кичээл-дезин деп бодаар болза, компьютер азы ноутбук, презентация, төлөвилелдер, дыңнадылгар дээш өске-даа ажилдар парлап үндүрер принтер турар болза эки.

Ажы-төлдү өөредилге чылынга белеткээр дээр, саң-хөө талазы-биле быжыг билигил, өгбүлениң бюджетин шын тудуп билир болурунун бир кези. Шак ону чедип алырда, тускай мергежил хереглеттинмес. Кандыг-даа кижиде саң-хөөге хамаарышкан янзы-бүрү номнары номчуп, интернет четкизинден хынаттыган билиглерни дыңнап, көрүп тургаш, бодун сайзыратканын түңнелинде, үстүнде айыттыган шынарларны бодунга чаңкытырып ап болур. Амыдырал бистиң холувуста.

Өөрөн, сайзыра, дузалаш!

Амгы үениң өөредилгези башкылардан доктаамал өзүлдени болгаш чаа технологияларга чаңчыгарын негеп келген. Медээлер платформазы кичээлдер тургузарын бөдүүнчүдерин, өөреникчилерни хаара тударын болгаш коллегалары-биле арга-дуржулга солчул-газын бедидер янзы-бүрү херекселдерни сүмелеп турар.

"Другое дело" сервис башкы кижиниң ажылын шынарлыг болгаш солун кылыптар. Ол дугайында төөгү башкызы Татьяна Лицкевич бодунуң арга-дуржулганы-биле үлөшкөн.

"Ук сервисиниң даалгаларын амырап күүседир-дир мен. Башкы кижиде болганымда өөреникчилеримниң кым болурунга дузалажыр дээш, чүнү кылып турарымны база чугаалап бээр-дир мен. Башкы кижиде янзы-бүрү аргаларны ажыглап тургаш, өөреникчилерге келир үеде кым болурун билип алырынга дузалажып болур аргалыг. Оларның чамдызы-биле силерни таныштырайн" – деп, төөгү башкызы Татьяна Лицке-

вич чугаалаан.

Бирээде, өөредилге программалары. Башкы кижиде өөреникчилеринге хөй-ле янзы-бүрү мергежилдерни билип алырынга дузалажыр өөредилге программаларын саналдап болур. Уруглар оларның дузаны-биле боттарының сонургалдарына болгаш салым-чаяанынга дүжүр мергежилди шилип алырлар. "IT-дайвинг ачызында ук адырда чаа мергежилдер делегейин өөреникчилеримге ажыдып берип турар мен. Дыштанылга үезинде үргүлчү "Кванториум" программаларынча баар-дыр бис" – деп, Татьяна Лицкевич демдеглээн.

Ийиде, тускай оруктар. Бодунуң сонургалдарын, салым-чаяанын, сорулгаларын сайгарып чугаалажыр сорулгалыг башкы кижиде өөреникчи бүрүзү-биле тус-тузунда консультацияны чорудар. Ол өөреникчилерге бодун эки билип, бодунга дээр деп санаары мергежилдерни тодарадып алырынга дузалаар. "Өөреникчинин чүгле чедир сайзыраваан талаларын өрү тыртар эвес, а күштүг талаларына база бүзүрээрин

дилээр-дир мен. Ада-иелер-биле кады ажылдап тургаш, шыырак башкыны шилип алыр, немелде бөлгүмнерже, секцияларже баар, дагдыныкчы-биле ажылдаар, сонургалының аайы-биле эш-өөр тып алыр дээш оон-даа өске эң-не эки аргаларны ада-иелер-биле кады үргүлчү дилеп турар бис" – деп, төөгү башкызы чугаалаан.

Үште, хемчеглер организастаары. Өөреникчилер ажыл-албанга депширинин дугайында янзы-бүрү медээлерни билип алыр аргалыг болур кылдыр башкы кижиде университеттерде Ажык экиктер хуну азы аңгы-аңгы мергежилдерниң кижилери-биле ужуражылгалар дээн ышкаш хемчеглерни организастап болур. "Чижээ, Россияның чоннар найыралының дээди өөредилге чериниң кайгамчыктыг командазы мээң өөреникчилеримни ук университетке онлайн хевирге экскурсиялаткан. Ол ышкаш биске билдингир актёр Эдуард Ондар аалдап келгеш, Тува-Авиа аквапарыгын бүдүнгө көргүскөн" – деп, башкы өөрүшкүзүн илереткен.

Дөртте, практиктиг кичээлдер. Шын амыдыралга ажыглап болгу дег билиглерни болгаш чаңчылдарны шийгээдир, сайзырадырынга дузалыг практиктиг кичээлдерни башкы эрттирер аргалыг. Чижээ, өөреникчи күш-ажыл рыногунга шинчилелди чорудуп азы бодунуң шилип алган мергежилдинге хамаарышкан сорулгаларының дугайында эссе бижип болур. Уруглар-биле кады чедишкенин кижилериниң допчу намдарын сайгарып, чедишкенин барымдааларын дилеп турарын Татьяна Лицкевич демдеглээн. Ол өөреникчилерге лидер кижиде өскелерден кандыг шынарлары-биле ылгалып турарын билип алырынга дузалаар.

Беште, деткири болгаш сорук кирири. Башкы өөреникчилерге боттарының сорулгаларын чедип алырынга болгаш бергелерни эртеринге дузалашылаан, оларны деткип, сорук кирир. "Өөреникчи бүрүзүне тускай арганы тыварын бодумга чаңкытырыры-биле, өөреникчи бүрүзү бодуну-биле тускай болгаш

боттарының сонургалдары, салым-чаяаны бар дээрзин утпазын кызыдар-дыр мен" – деп, башкы бодунуң бодалын илереткен.

"Другое дело" дээр, хөй-ле янзы-бүрү болгаш эң-не ховар арга-дуржулганы алыр төлөвилел дээрзин төөгү башкызы тайылбырлаан. Ол ышкаш төлөвилелдин дузаны-биле программистериниң кылып турар ажылы-биле таныжып, дириг амытаннар азы үнүш өстүрер черлерге дузалажып, медитация кылырын шенеп, Россияның девискээринге улуг аян-чорукче чоруп, чаа-чаа сагыш-сеткил хайныгышкынын көөр аргалыг болур.

Ук сервисе экология, уран чүүл, волонтер ажылы, ачы-дуза чедирилгези, кадыкшыл болгаш спорт дээш аңгы-аңгы угланышкынарлыг даалгаларны чыгган. Даалга бүрүзүн күүсеткени дээш баллдар санап бээр. Чагыдылгаларны, экскурсияларны, аян-чорукту, стажировканы болгаш янзы-бүрү тускай эртемниг кижилериниң өөредилгезин кайы-бирээ-зин "Другое дело" сервисинден шилип алгаш, чыылган баллдар-биле садып алыр аргалыг.

2024 чылдың сентябрь 8 – бадылаашкын хүнү

Тыва Республиканың
Дээди Хуралының
(парламентизиниң) дөрткү
чыыжының депутаттарының
соңгулдалары

**Природные богатства
страны – на службу
простым людям!**

8 сентября 2024 года
выборы депутатов
в Верховный Хурал (парламент)
Республики Тыва

Ваш кандидат
по Западному одномандатному
избирательному округу №2

БАДЫРГЫ
Ирина Опанасовна

Халас үндезинге парлаан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың
күрүнө шаңналдары-биле
шаңнаарының дугайында
Хөй чылдарда ак сеткилдиг
күш-ажылы дээш
«ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ
АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ»
хүндүлүг атты
Тыва Республиканың
Баштыңының Администра-
циясында болгаш Тыва
Республиканың Чазак Аппа-
радында социал-экономика
хөгжүлдө департаментизиниң
бойдус ажылгалы болгаш
агроулетпүр хөгжүлдезиниң
инспектору (килдис начальни-
ги) Светлана Дадар-ооловна
ДОҢГАККА тыпсыр.

Тыва Республиканың
Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.
Кызыл хоорай
2024 чылдың август 5
№ 205

Тыва Республиканың
күрүнө шаңналдары-биле
шаңнаарының дугайында
Россия Федерациязының бол-
гаш Тыва Республиканың казна
чериниң системазынга кириген
көскү үлүг-хуузу дээш
«ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ
МУРНУНГА АЧЫ-ХАВЫАЗЫ
ДЭЭШ» Тыва Республиканың
медалы-биле
Федералдыг казна албан
чериниң удуртукчузунун оралак-
чызы Эли Абубакарович ИСАЕВ-
ТИ шаңнаар.

Тыва Республиканың
Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.
Кызыл хоорай
2024 чылдың август 5
№ 206

Тыва Республиканың
Баштыңының Хүндүлел бижии-
биле шаңнаарының дугайында
Тудуг адырының
хөгжүлдезинге кириген үлүг-хуузу
болгаш хөй чылдарда ак сеткил-
диг ажылы дээш
Тыва Республиканың
Баштыңының Хүндүлел бижии-
биле

Тыва Республиканың Тудуг
ямызында тудуг-суур ажыл-
чорудулгазының девискээр
планнаашкыны болгаш хыналда
чорудар килдистиң начальниги
Айлаң Владимировна ОЧУРНУ;
тудуг адырының хоочуну
Валентин Васильевич ОПАЙ-
ОЛДУ шаңнаар.

Тыва Республиканың
Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.
Кызыл хоорай
2024 чылдың август 5
№ 207

8 сентября 2024 г. выборы депутатов
Верховного Хурала (парламента) Республики Тыва

ТЫВА ЛДПР

Плечом к плечу за нашу Победу!

Халас үндезинге парлаан.

ПАРТИЯ
**НОВЫЕ
ЛЮДИ**

**АНАТОЛИЙ
ДУДКО**

НОВОЕ ВРЕМЯ. НОВЫЕ ЛЮДИ

Халас үндезинге парлаан.

Ачы-буян акциязынга каттышкан

Дүүн, август 27-де, Москвада Тыва Республиканың бүрүн эгелиг төлээ чери "Школаже чыгынарынга дузалаш!" деп ачы-буян акциязын эрттирген.

Оң сорулгазы – хөй ажы-төлдүг, шыдалы чегей өг-бүлелерден уругларга, а ол ышкаш ТШО киржикчилериниң ажы-төлүнгө өөредилге чылының эгезинде школаже чыгынарынга адрестиг дуза кадары.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызы — Тыва Республиканың Москвада бүрүн эргелиг төлээзи Чечен Чоксум болгаш бүрүн эргелиг төлээ чериниң ажылдакчылары өөредилге чылының бүдүүзүндө уругларга белек-селекти тывысканнар. Өөреникчи бүрүзү бөлүк кыдырааштарны, школачы херекселдерни, а бичии класстың өөреникчилери чурулга кичээлинге хереглээр дериг-херекселдерни ал-

ганнар. Ол ышкаш өөреникчилериниң дилээн ёзуугаар оларга чүктээр рюкзакты болгаш спортчу идик-хепти сөңнэннер.

Тыва Республиканың Москвада бүрүн эргелиг төлээ чери «Этномир» этнографтыг музей паркты (<http://t.me/ethnomirru>) база хууда сайгарлыкчы А.В. Шпунтовту ачы-дуза акциязын эрттиреринге деткиччилээни дээш өөрүп четтиргенин илереткеннер.

/ А. ХЕРТЕК белеткээн.

РАБОТА НА РЕЗУЛЬТАТ!

Халас үндезинге парлаан.

Хүндүлүг чаңгыс чер чурттугларывыс!

Россия Федерациязының Коммунистиг партиязы (РФКП) чаа, боттарывыстың оруувусту саналдап, чонга таныштырып турар бис. Бистиң ол оруувус дээрге хөгжүлдеже чүткүл база чаарттыңан социализм.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) дертку чыыжының депутаттарының соңгулдазынга Коммунистиг партия кежигүннери коммунистерни болгаш партияның талалакчыларын, аныяктарны, опыт-дуржулгалыг партийжилерни кандидаттар кылдыр деткип үндүргөн. Олар социал дең эргелиг чоруктуң идеязын салбайн, ам-даа өөскүдүп чоруурлар. Коммунистиг партияның кандидаттары социал дең эргелиглер партиязын тургузуп, бодунуң үзел-бодалын чугаалаптар, шынзыдыптар, ол дээш ажылдаптар арганы тургускан. Бистиң демниг командавыс ажык-шынчы адааннажылгага база программалар маргылдаазынга Тываның хей националдыг чонунуң мурнунга киржиринге белен.

Соңгулдалар келир, политиктиг партиялар көстүп келирин чон көрүп турар. Оларның кайылары шыны-биле чоннуң мурнунда ажылдап турары көскү. Бо удаа база-ла ындыг чүгле соңгулдаларга

киржип, бөдүүн чонну төөредип, чараш лозунгулар мурнунга тудуп алгаш, көстүп келирлер. Олар чүгле соңгулдалар төнерге, читкилей бээрлер. Тыва Республикада Россия Федерациязының Коммунистиг партиязының салбырының ажылын билир силер, коммунистерниң кайы хире чонче чоогун, бүдүн чылдың дургузунда улус-чон-биле кады ажылдап турарын, коммунист депутаттарның түңнелдиг ажыл-херээн массалыг информация чеп-сектеринден, социал четкилерден номчуп, билип турар силер.

АМ ТЫВАНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Коммунистерниң бурунгаар көрүжү – төлөптиг кадрларны деткири, ажылдың бүдүрүмчелиин олар-биле чедип алыры!

Коммунистер бюджеттиң эвээш эвес хуузун кожууннар база суурларның инфраструктура төлөвилелдеринче киирерин саналдап турарлар!

Көдээ школалар, садиктерде уруглар саны эвээжеп турары-биле ажылчын олуттар саны кызырлып турар. А ажылчын олуттар саны кызырлырга, чон чурттаар арга дилеп, хоорайже ажы-төлүн эдертип алгаш чоруп турар. Ооң орнунга көдээ суурларга ажылчын олуттарны немеп, чоннуң бүдүрүлгелерин аядарынга дузалаар бис!

Тыва чоннуң база бир чидиг айтырыглары – төрээн дылын, национал культуразын, арыг бойдузун чидирер деп барганы. Көдээ суурларын каггаш, хоорайже эки амыдырал дилеп келгениниң түңнелинде, тыва дыл кырында чугаалажыры ховартаан, орустаарга, шору улус кылдыр көстүр деп шын эвес бодап турар! Коммунистер бо чүүлге база удур. Тыва дылды школаларда, уруглар садтарында чүгле ада-иениң дилег билдириишкини-биле өөредир апарганда, чон аразынга бо талазы-биле суртаал ажылын күштелдирер сорулгалыг.

Эштер! Тываның бүгү чурттакчылары!

Сентябрь 8-те соңгулдаже албан кээриңерни база Россия Федерациязының Коммунистиг партиязы дээш, ооң кандидаттары дээш соңгууруңарны кыйгырып тур бис! Чүгле массалыгы-биле келиишкин база соңгулданы шыңгыы хайгаараары – ооң түңнелдерин шын камгалаарыңа дузалаар. Чүгле ынчалдыр тиилелгени чедип алыр бис!

Биске шуптувуска эң-не кол партия дээрге төрээн Тывавыс-тыр. Эң кол чүүл — төрээн Тывавыстың төлөптиг сайзыралы, айыыл чок чоруу, ооң бойдузун камгалаары. Ол дээш шиитпирлии-биле туржур бис!

(Төлөвирлиг үндезинге парлаан).

Ада-ие — көрүнчүк

Канналдыр шуткаан ас-фальтыны чара чүткүп, шуушкан улустун будунга таптай бастырза-даа, чырык хүнче углай өскөн, хонук саный күжүн мөөнүнэн ногаан өзүмнүн шыдамын мага-даар мен.

Бээзи кожуун девискээри Ак, Алаш бодунун делгемнеринге шаг-төөгүдөн кандыг байларны өстүрбээн дээрл. Ол байларның бирээзинге хамааржыр кууларлар уктуг, малы бажы ашкан, эди эктин ашкан дээрлерниң бирээзи, шыдал-быразы шыырак Дыртык-оол ашактын ажал-төлүнүн эң бичеи болуп ачам төрүттүнгөн. Мага-бодунун ырбыска хензинден эвес, оолдарының хеймери боорга, «Биче оглум» деп ада-иези адап чорааннар.

Ол ада-биле ачавыс бүгү амыдыралын чурттап эрткен. Бичиизинден-не узун-шыырак, топтуг-томаанын, кежээ-эрес болуп өзүп келген хире.

Ачамның угбазы Маңмаа кырган-авам: «Эзеңгиде буду четпес хирезинде, аът кырынче халбактанып, челден сирбектенип, эзер бажынга холу четкен соонда ол-ла, эзерде олурар. Хой-мал кадарындан түвексинип, чаргы үндүрүп турганын сагынмастыр мен» — деп, дунмазын мактаанын дыңнаан мен. Киж болуру чажындан деп чүве ол эвеспе.

Ававыс биле ачавыс канчаар таныжып алганын ачам биске, ажал-төлүнгө, хөөрөп олурар киж.

Ол шагның «Ойтулааш» дээр оюнунга шору эр апарганымда, бичежек дурт-сынның болза-даа, бербек тырың мага-боттуг, улуг кара карактарлыг, чажын өрээш, оорга куду салып бадырыпкан уруг мээң сагыжымга бо-ла кирип келир турган. Кижиге күштүг күзел турда, оон эрткен чүве чок.

Бодумнун кошкаамны алып, чоорту чугаалажып, ойтулааш оюнунга кады ойнап барып турдувус.

Кезек Саттарның аал-кода-нындан келин кысты үндүрүп эккээрге, уткуп келгеннер

келинниң аядының тынындан апкаш, Кууларларның аал девискээринче челзип кире бергенин авам база сактып чугаалаар турган. Ол ояар олар чартык чүс чыл ажыр чурттааннар. «Он ажал-төлдү төрөөн, буянның иеңерни кээргеп чоруңар» — деп, ачам биске чагып чораан.

Чашты киж кылдыр өстүрери ынчангы Тывага белең эвес айтырыг. Амыдырал — шылгалда. Шылгалданы ажал эртери белең эвес.

1936 чыл. Тыва Арат Республиканың Сайыттар чөвүлелиниң даргазы Чурмет-Дажы Сат удурткан хуралдың хүн айтыры — Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем делгем олардыг черлерге малы хөй кижилерни көжүрериниң дугайында кыйгырыг үнгөн. Сорулгазы — малды делгем черлерге өстүрери.

Бистиң ачавыс черле идепкейлиг болгаш чөпсүнүп дыңнап алган. Мал — амыдыралымыс. Ачавыстың хою, чылгызы, инээ хөй болганы-биле кожолары «Бай Биче-оол» деп адап турган.

Көжер. Херек кырында ол сөс ботка хамаарылгалыг болу бээрге, харызы, баажызы-даа тывылбас тывызык дег, нарын болган.

Эр киж ада-өгбезиниң чуртунга чурттаар, ону элээр ужуруг. Ада-ие төөгүзүндө чуртун каап, көшкен киж турбаан.

Ача аяар, эргелии аажок чугаазын эгелзэн.

— Сен мени үзе кирбе, шиңме.

Чугаа анаа эвес, нарын. Чугаа чүнү дугайында болурун ава эндевзэн. Кулаан кумнап алган эвес. Улус чүнү чугаалажып турарын пат-ла билер.

— Канчаар чоруурун бүгү тала-биле бодап алган киж сен ыйнаан. Че, ачазы, сен бодун бил.

Ачаның байдалын ава билген. Бажын боду билер эвес. Чарлыктан чайлаар шаа бар эвес. Албаты киж чарлыкты күүседир ужуруг.

Ава-ача чаа-ла үжен харны ашкан, кончуг аныяк үези. Чөөн-Хемчиктин Баян-Тала

сумузунда Ээр-Хавактан 1939 чылда хөй хой-өшкүзүн, кара аскыр өөр чылгызын, 70 чыгы инектерин сүргеш, алды тергеге ажал-төлүн, чаш анай-хураганы-биле өөн чүдүргеш, орукка алды хонуп, малын ояткарбышаан, далаш чок үнүпкеннер. Инек, чылгы дедир чаза басып, ояттап чораан черлеринче хая көрнүп, киштежи-мөөрөп чораанын, ынчан 8—9 хар чеде берген Доржат акывыс сактып чугаалап олурар киж болгай.

Чуртта артып калган кырган-ава, ачазын бодап, карааның чажы төктүп чораанын база чугаалап чорду. Таңды девискээринде Каа-Хөлгө көжүп келгеннер.

Ава-ачавыс кодан долу хөй малдыг, улуг ак өглүг, 4—5 оолдуг, амыдыралы долу, бодап алганын боттандырар чаа сорулгалыг, келген чуртунун чонун танып ап: «Бо чуртка, бо чон-биле кады демниг сургуул чедип ап, маңаа чурттаар силер оолдарым» — деп, кайгамчык чараш арга-сынның даглар-биле хүрзленген Каа-Хөл кыдында аалдарже ачавыс айтып көргүскөн.

Ачамның малы эрзэн шокар өң-баазын чечек-даа дег. Аалче үзүктөлип шуужуп кирип турар кара баштарлыг ак-ак хойлар, өле-көк өшкүлери, сүрлүү дегет селеме дег узун мыйыстарлыг сергелер хой-өшкү бажында таваар калгып, шынааже кирерге, төңчүзү-даа чок ышкаш сагындырар. Чаттылып тарай ояттаан, даады-ла кыр чүзүннүг инек-молдурга шаашкактаан. Кедээр сериин сын эдзэнден шынааже кирген чылгының кулун-чаваазы дешкилешкен. Оларның аразында кокайга кулун алыспас Кара-Аскыр чылгыны долгандыр эстеп-эзиннелип чоруп турар.

Хөлбөң ногаан көктүг-шыктыг Межегей, Могай деп хемнер чоогунга көжүп кээп чайлаглап, Догаан, Шанчыг деп дагларның арты-иштинге кыштаглап, чазаглап көжүп чордувус.

Ачамның элдеп, кайгамчык чораанын ам бодап, магадап-даа олурар мен. Ачамның даштын кылыр ажалы хөй-

даа турда, ававыска дузалашкан турар киж. Ооң бут-биле теп тургаш, эдирээп чымчаткан алгыларының чымчак, хоюн магадап, суйбап көөр турдувус. Чайгы үеде кажаа хөлгезинде серилеп хөлгелеттинген сери адаанда хол-хачыларының даажы шилпирзэн, кулак уюк турар боор чүве-ле болгай.

Шору өзүп келгеш, эртен оттуп кел-ле, ача-авамны эжиткен бакылап көөр мен. Авам инектерин сагган. Ачам үскүлешкен шары-буганы оожургадып сүрүп, хай дээн-даа турар. Чылыг үелерде авам эртен-не даштын одагада чем кылган, далган хаарган, шай хайындырган чай чок турза-даа, өске ажалды кылчып турар. Хойну сериин, эртенги үеде кадатче оолдарның бирээзи үндүрүптер. Хой кадарар ээлчээ келген киж бүрүзү быжырган далганы-даа, ааржы-курутту-даа хойлап алыр. Молдурга-шарыны мунуп турган. Олар боттары молдургаларны, эмдик аътты өөредип ап, чадап чорбас, хөлгелиг өшкү-хой кадарып хүнээз.

Аалга арткан оолдар ыяап-ла бир-ле ажалды кылыр турду. Көдээге хой-мал аразынга өскөн болгаш, оолдарның кылбас ажалы чок. Ажал кижини кижизидер дээр чөп. Хой-өшкү кыргырындан аңгыда, анай-хураган чазаар, челе-хөне, өг куру эжи кылыр. Мал кудуруундан эжи алган баглары үзүлбес-даа, өткен тудум быжы дамбаар.

Өг кожулаңарының өңнери ак-кара, хүрең-даа болур. Чүзүн аайы-биле чергелештир базырыктарны баглаптарга, чараш-даа. Чаа шывылгарлыг өөвүс кайы ырактан агарып көстүп келир. Кижиниң өөрүшкүзү чайгаар-ла кыптыгып, амыраар чүве-ле болгай.

Чүген-чулар, дужак багларын диле кескен, аалывыс оолдары ачазы-биле бир-ле чүвени тып, анаа олурбас турдулар. Ол болза мал кадарган кижиниң шыдамыккай чүткүл-күзелинден-не тыптыр деп көрүп өстүм. Кандыг-бир чүвениң узунун, улунун хемчээриниң аргаларын ачам оолдарынга көргүзүп, салаалары-биле, базымы-биле карыш-кулаш дээш-ле, мага-боду-биле деңнеп өөредип чораанын малчыннап чораан акыларым боттары ажаллап чорааннар.

Оол уругда олут чок. Олар ыймактажып, иткелешкен азы хүрешкен турар. Чамдыкта маргыжа бээр турганын билер мен. Ачам оолдарын ажал-ишке өөредип, чүү-даа болганда, оожум-топтуг, аянын, эпти-чөптү тып, сүмелеп угаадыр. Авам база эвилең-ээлдек, ачам-биле аразында дааш-шимзэнниг маргышканын-даа сагынмас мен, харын үлегер сөстөр ажаллаан чугааларын сактыр мен. Бичи турувуста, авамның: «Чемге хор-даа бол, ажалга демниг», «Ажылдан деспе, чечени-даа эмгележир», «Дем-биле кыл-базыл» — деп бо-ла чугаалаар турган.

Амыдырал боду хуул-гаазын тоол дег, аңаа чүүл-дештир чурттаары амыдыралының дургузунда тодараттынар.

1923 чылда Хем-Белдинге Доңмас-Сугга майгын өглерни тиккен турган. ТАР-ның 2-ги улуг съездизи аңаа болган. Ачам ынчан аныяк-даа бол, кожуунундан келген төлээлериң аът-хөлүн кадаржып барып чораанын хөөрөп, «Чонунуң төөгүзүн киж билер чөөр» деп чагып чораан.

Ава-ачавыска кожавыс орус чуртунда халаптыг эжелекчилерге удур чаңгыс киж дег туржуп, сагыш човангыр дузасы дээш 1942 чылдың августа «ТАР-ның алдарлыг малчыны» атты ачамга тывыскан.

Улуг акывыс Чамзырың Куулар 1950 чылда шериг хөрзүн эрттиргеш, Суг-Бажы — Кочетовка чанып келген. Колхоз даргазы Елисеевко: «Бижикке өөренип алган, орус дылды өөренип алган, бичиизинден-не мал-биле таныш» — дээш, хой мал бригадиринге томуйлап каан.

Кадарчыларның амыдыралын экижидери-биле районда ады алгаан, шаңнал-макталдан барык-ла дүшпестээн, орден-хавыяа эдилекчизи чораан.

Доржат Куулар Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны атка төлөптүг болган (1981 ч.)

Шаңгыр Куулар Барыын-Хемчикке Райком партияның бирги секретарына он чыл ажалдааш, оон Тываның профвилелдер даргазынга пенсия үнгүжеге ажалдаан. «XX вектин шылгараңгай кижилери» номда кирген. Тыва Республиканың орденин алган (2009 ч.)

Мамай Куулар «Тыва Республиканың алдарлыг малчыны» атты 1947 чылда алган. Буян-Бадыргы орденин эдилекчизи (2022 ч.)

Седип-оол Куулар «Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору» атка четкен. 2022 чылда Буян-Бадыргы орденин алган.

Хемер-оол Куулар «Тыва Республиканың көдээ ажал-агыянының алдарлыг агроному» атка төлөптүг болган.

Бо чылын Седип 80 харлаар, Хемер 75 харлапкан. Менден улуг, акылардан артканы Мамай бо чылын 85 харлаар.

2020 чылда Кызыл хоорайның мэриясының чагы-биле «Мудрые сказки» деп кожа чоннарның тоолдарында «Угаадылгы тоолдар» номун очулдурдум. Таңды кожуунун чагырганының чагы-биле «Илбилиг сөс» деп номну бижзэн мен. 2021 чылда ыры мөөрейинге киришкен «Улур Шуулган» деп ырымны «Хөгжүмнүг байыр» дамчыдылганынче кирирген. Бо ырыны «Илбилиг сөс» деп номда кирирген.

Куш каяа-даа ужал, киж каяа-даа чурттаар. Бүгү байдал ооң бодундан база хамааржыр. «Кажан-даа эрбенниг эвес, эп-чөптү тывары чугула» деп авам база чагыр.

Тыва чон шаг-төөгүдөн «ескүс» деп сөстү барык-ла адавас. Хөй ажал-төлдүг-даа тургаш, чаштарны азырап, өстүрүп ап чораан. Тыва чонда амыдыралчы, ажал-ишчилер хөй. Олар дугайында сактып бижирер, чонум.

Лидия СААЯ,
дээди категорияның
тыва дыл, чогаалдың хоочун башкызы.

Хосталганының 70 чылы

Тыва чогаалчыларның аразында эң-не берге салым-чолдуг чогаалчы — Сергей Пюрбю. Сталинчи репрессияга таварыш-каш, «улустарның адазы» 1953 чылда өлгөн соонда, 1954 чылда чогаалчы КАРАГАНДАГУЛАГ-тан хосталып үнген. Оон бээр мугур 70 чыл эрткен.

1946 чылдың август 14-те «Звезда» биле «Ленинград» сеткүүлдер дугайында Совет Эвилелиниң коммунисттиг партиязының төп комитетиниң доктаалы үнген. Ол доктаалга бо сеткүүлдерге куду идеялиг уткалыг, харын-даа мырыңай партийжи үзел-бодалга чөрүшкөк хөөннүг чогаалдарны парлап турарын шүгүмчүлзэн. Кайы-даа эрге-чагырга үезинде черле ындыг-ла болгай, кандыг-бир доктаал-саавыр үнерге-ле, ону удуртулга болдуруп алгаш, дүвүрөп-ле үнер. Ынчан база партийжи үзел-бодалга чөрүшкөк хөөннүг чогаалдар бижип турар чогаалчыларны, ону парлаан солун-сеткүүлдерни илередир ажал эгелзэн.

1947 чылдың төнчүзүнде ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң бригадасы Тывага чедип келген. Ол бригаданы Никодим Гильярди биле Михаил Скуратов баштап чорааннар. Бо бригаданың Тывага келгениниң бир сорулгазы — партияның «Звезда» биле «Ленинград» сеткүүлдер дугайында доктаалын күүседир. Бригаданың кежигүннери тыва чогаалчыларның чогаалдарын барык-ла дөрт ай дургузунда чиндип номчуп келгенер. Тыва дыл кырында бижзэн чогаалдарны оларга шокарлай очулдуруп

берип, утказын тайылбырлап турган дузалакчылар тыва чогаалчыларның аразындан бар болганы чугаажок. Тыва литератураның идеялиг болгаш уран-чечен уткашынарының дугайында чугааны тыва чогаалчыларның хуралынга кылган. Тыва литературада буржуаз-националистичи утка барын, ол утка төрзэн чурт, оң агаар-бойдус, чаңчылар дугайында сөстөр-биле иле көзүлбес кылдыр шырымаланганын Никодим Гильярди биле Михаил Скуратов шүгүмчүлзэннер. Ол хуралга ынчан Тываның шыырак чогаалчыларына санады берген, амгы үеде биске ат-сыы эки билдингир чогаалчылар шупту олурганнар. Оларның аразындан бо шүгүмчүлзөлгө удур аас ажар кижичок болган. Чүгле Сергей Пюрбю биле Монгуш Идам-Сүрүн аңаа удурланып, тыва чогаалда кандыг-даа националистичи хөөн чок, улуг орус шүлүкчүлөр Александр Пушкин, Сергей Есенин, Александр Блок ышкыш төрзэн чуртувусту, оң каас-чаражын алгап мактап, чонувустуң езу-чаңчыларын чогаалдарывыска чуруп чоруур бис деп тайылбырлааннар. Оларның мындыг тайылбырын Скуратов, Гильярди суглар удурланышкын кылдыр хүлээп ап, Сергей Пюрбю биле Монгуш Идам-Сүрүннүг чогаалдарын националистичи хөөннүг деп дорту-биле шүгүмчүлзэннер. Хуралга олурган тыва чогаалчыларның аразындан Скуратов биле Гильярдини деткзэн кижилер база тыттып келген.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң бригадасының эрттирген хуралының соонда Тываның чогаалчылар

эвилелиниң хуралы база болган. Аңаа Гильярди биле Скуратовтун шүгүмчүлзелинге чүүлдүгзүнүп, Сергей Пюрбю биле Монгуш Идам-Сүрүннүг чогаалдарында националистичи хөөннерниң барын тыва чогаалчылардан элзэн каш кижичок «сойгалаан». Түңнелинде, Сергей Пюрбю биле Монгуш Идам-Сүрүннүг националистичи хөөннерге дорт буруудадыр арга Гильярди биле Скуратовка тыттып келген. Шак мынчаар олар буржуаз-националистичи үзел-бодалдыг кижилер, чоннун дайзыннаны апарганнар. Сергей Пюрбю биле Монгуш Идам-Сүрүннүг чогаалдыкчы ажылының хыналдазының дугайында документилерни Гильярди биле Скуратов күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнырчыче дамчыдып бериптер. Ук документилерге Сергей Пюрбю биле Монгуш Идам-Сүрүннүг буржуаз-бай, орус-тыва язы-сөөк ылгаар чүүлдерге буруудадып, бо чогаалчыларның чогаалдары анык совет тыва литератураның сайзыралынга хоралыг, совет хамаатының болгаш чогаалчының төлөптиг адынга дүүшпес деп бу-

руудадып каар. Күрүнениң айыыл чок чоруунуң талазы-биле яамының Тыва автономнуг область талазы-биле эргелелиниң истекчизи майор Михайлов истелгени эгелей бээр. Истелгеге херек өчүктөрни берип турган кижилерниң, оларның аразында чамдык чогаалчыларның аксы-сөзү база Сергей Пюрбюну буруудадырынга дөгүм болганы чугаажок. Орус болгаш тыва улусту ылгаар националистичи буруудадышкынны чогаалчы хүлээп албаан.

Сергей Пюрбюну буруудадырынга бир чылдагаан — оң бажыңга үжелде үезинде октары чок немец маузерни шагдааларның тып алганы. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде чогаалчы фронтуга тыва улустуң белзэ «Кызыл кошту» чедирип, Салчак Тока баштаан делегацияның составынга чораан. Брянск фронтунуң командылары тыва делегацияның кежигүннеринге белек кылдыр немец хол бооларын кандыгдаа документ чокка берген чүве-дир. Дайын үезинде белекке боо бээринге документ херек чок турган — оларны тургузар чай-даа чок. Ол май-

зер чогаалчының бажыңга анаа-ла шыгжага чыткан. Хол боозунуң төөгүзүн тайылбырлаарга-даа, истелге ону херекке албаан. 1948 чылдың июль айның 14-те Тываның чогаалчылар эвилелиниң баштайгы даргазы Сергей Пюрбю 10 чылда хосталгазын казыттырып шииттирген.

ГУЛАГ-тың тенниг демирлериниң ыңдынга Сергей Пюрбю 6 чыл ажыг үени хоругдалга эрттирген. Бир звес оң чогаалчы, очулдурукчу салым-чаяаны звес болза, сагыш-сеткилдиң ундаралынга алзып, тура-со-руу кошкап, бергелерни ажып эртпейн-даа баар чадавас турган боор. «Евгений Онегин» деп шүлүк-романны очулдуруп эгелзэни Сергей Пюрбюга херектзэннерниң хүндүткелин тывылдырган. «Чоннун дайзыны» хүндүс демир-орук тудуунга кадыг-берге ажылдарның үезинде «Евгений Онегинни» сагыжынга очулдуруп, кезжэз угаан-бодалындан саазынга дүжүрүп бижип турган. Тыва чогаалчы биле улуг орус шүлүкчүнүң сеткил-сагыжы хөөннөшкөк болгаш, шүлүк-роман ала-чайгаар-ла очулдуртунуп турган-на боор оң. КАРАГАНДАГУЛАГ-ка хоругдалга чыткаш-ла, «Евгений Онегинни» Сергей Пюрбю төндүр очулдурупкан. А 1954 чылда, Сталинниң өлгениниң соонда, 1 чыл болганда, чогаалчыны ГУЛАГ-тан хостап үндүрүпкен.

«Евгений Онегинни» тыва дылга парлап үндүрүптөргө, ону номчаан кижилер очулганың сөс-домааның уран-чеченин магадап ханмааннар.

Бир катап Сергей Пюрбю «Лагерьлерге сагыш-сеткил өлүмүндөн Пушкин мени камгалап каан» деп чугаалаан.

/ Шаңгыр-оол СУВАН
парлалга материалдарындан чыып белеткзэн.

| КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ 110 ЧЫЛЫНГА |

Мөзүлүг ыры мөөрейден кээр

30 чыл бурунгаар, 1994 чылда, «Центр Азии» солун Кызыл хоорайның 80 чылдаанынга тураскааткан мөөрей чарлаан.

Найысылалдың төөгүзүнүң дугайында солуннар хөй үнген материалдар

аразындан ынчан Тываның Президентизиниң чөвүлекчизи турган Владимир Багай-оолдун, пенсионер Мария Сарыг-оолдун база мээң, журналист Чооду Кара-Кускениң бижзэн чүүлдерин онзагайлап демдеглзэн.

Кызыл хоорайның чагырга даргазы Зоя Сат шаңнал

тытсып турда, бодумнун номуну белекке сунган мен. Ол номунун даштынга Кызыл дугайында шүлүмнү бижип каан мен. Кызыл хоорай чагыргазы ол шүлүккө аялга чогаадыр мөөрейни чарлаан.

Мөөрейни үш чадага эрттирген. Найысылал Кызыл дугайында ыры чогаадыр

күзелдиглер хөй болган. 1995 чылдың апрель 6-да үнген «Тувинская правда» солунга культура ажылдакчызы Сергей Баир мынчаар бижзэн: «Кызылым сен» деп шүлүккө аялга чогаадыр мөөрейниң бирги чадазында композиторларның 80 ажыг аялгалары келген». Журналист Ондар Охемчик «Деткимче» солунга ол мөөрей дугайында «Тос аялгалыг чаңгыс ыры» деп эгелиг бүдүн арын чүүлдү бижзэн. «Кызылым сен» деп ыры ынчан тывылган.

КЫЗЫЛЫМ СЕН

Найыралдан чаяаттыган
Найысылал Кызылым сен.
Найымдан-на ынаам сиңген
Намдар-төөгүм —
Кызылым сен.
Кызылым сен,
Кызылым сен,
Кызыл тыным —
Кызылым сен.

Орус кижичок таваан салгаш,
Оруун актаан Кызылым сен.
Улуг Москва хоорайны
Урга кылган Кызылым сен.
Кызылым сен,
Кызылым сен,
Кызыл тыным —
Кызылым сен.

Алтай, Кыдат, Моолдан-даа
Аалчылар кээр
Кызылым сен.
Азия дип төвү болган
Алдарлыг-ла Кызылым сен.
Кызылым сен,
Кызылым сен,
Кызыл тыным —
Кызылым сен.

Төгө даанга дөгеленген
Төп-ле хоорай Кызылым сен.
Төре херзэн бодараткан
Төөгүлүг Кызылым сен.
Кызылым сен,
Кызылым сен,
Кызыл тыным —
Кызылым сен.

/ Чооду КАРА-КУСКЕ,
270 ырының автору.

Чайлагга солун көргүзүт

минута дургузунда хураган кыргыыр мөөрей.

Сөөлгү үеде тыва чонувус дүк дыдар, тараа хоорар, соктаар, челбиир, тарааны дээр-белээр, хой кыргыыр, хойнуң ишти-хырнын аштаар деп чүүлдерни уттуп бар чорууру чажыт эвес болгай.

Мастер-класска херэзженнер чөвүлелдериниң кижигүннери, идепкейжилер Уран Сонам, Кара Нассык-оол, Наталья Донгак, Гита Ооржак, Олча Ховалыг, Лилия Куулар, Шончалай Ондар, Дамырак Донгак, Аида Куулар, Чечек Куулар, Снежана Владимировна, Аржаана Куулар, Баяна Алексеевна киришкен.

Мастер-классты эрттирип келген Херэзженнер чөвүлелиниң даргазы Н.Н. Донгак кижигүннериниң ажилгы, оюн-баштак талантылыын, ажилынга бердингенин, сонугалдыын, чаңгыс удаа эвес, бо чылын үш дугаар мастер-класс эрттирип турарын демдеглээн.

Теве-Хаяның Херэзженнер чөвүлелиниң кижигүннери өске-даа сумулар-биле аргадуржулга солчуп, аалдажып чедер бис деп демниг харыладылар.

Теве-хаяжыларга бисти чалап, катый солун мастер-классты эрттирип, ойнап дыштанып алганыныска улуубиле өөрүп четтиргенивисти илереттивис.

/ Уран СОНАМ,
Чыраа-Бажы сумузунда
кижизидикчи башкы.

Буянның Төп

Эрзин кожуунуң Өг-бүлелерге болгаш уругларга социал деткимче төвүнүң ажил-ижин демдеглевес арга чок. Ында амыдыралы берге байдалда өг-бүлелерниң ажи-төлүн түр үеде чурттадып турар. Ук төптүң ажилдакчылары уругларга чурттаарына шупту эки байдалды тургузуп бээр дээш кызып ажилдап турар.

Төптүң даштындан көөргө-ле ында эрес-кежээ кижилер ажилдап турар деп илдең — девискээри арыг-силиг, чечектер болгаш ногаа-чимисти тараан. Ооң даргазы Диана Алдын-ооловна Чалдыг ажилынга бердинген, ээлдек-эвилең удуртукчу. Раиса Бөөйевна бичии чаштарга дыка эп-тиг, үлегерлиг эмчи. Төптүң эрес-кежээ ажилдакчылары Урана Валерьевнаның, Дина Чоодуевнаның дээш өскелерниң-даа ажилын үнелээр-дир мен.

Бо социал албан чериниң ажилдакчыларын харысалгалыг, ажил-ижинге шынчы, бердинген ажилдап чоруур езулуг буянның кижилер-дир деп көөр-дүр мен. Ынчангаш оларның чымыштыг ажил-ижинге чедишкминнерни, моон-даа соңгаар эки ажилдаарын күзээр-дир мен.

/ Чечекмаа САДИ,
ТР-ниң алдарлыг ажил-
дакчызы.

Эрзин кожуун.

Чөөн-Хемчик кожуунда Теве-Хая, Чыраа-Бажы сумулары эң-не хей чурттакчылыг сумуларга хамааржыр. Чоннуң амыдыралы эки, ногаа ажаап, мал-маганын тудуп, катчимизин чыып, сиген-ширбиил дээш ажил-иш сумуларда хайымныг чоруп турар.

Бо сумуларда херэзженнер чөвүлелдериниң ажилы көскү деп болур. Теве-Хая сумузунуң чагырга даргазы Мындырья Донгак социал по-

литика талазы-биле оралакчы даргазы Баяна Мирчин, Чыраа-Бажы сумузунуң чагырга даргазы Радион Ооржак, социал политика талазы-биле оралакчы даргазы Шеңне Донгак сумуларның херэзженнер чөвүлелдерин кезээде деткип, аразында демниг сырый харылзаалыг ажилдап чоруурун демдеглээр апаар.

Чоокта чаа, август 4-те, Хөндөргей сумузунуң Кызыл-Өс деп тайгада чайлагга, Теве-Хая сумузунуң

Херэзженнер чөвүлелиниң даргазы Наталья Николаевна биле Дактан Досумович Донгактарның аалынга "Тыва чараш чаңчылдарыныска салгалдарга эгидээли" деп келир үеде өзүп олурар чаштарга, аныяк салгалыныска өөредиглиг мастер-классты чоруткан.

Ооң программасы онзагай: хой дүгү болгаш тараа дугайында кыска видео-тайылбырлар, хой ишти-хырнын арыглап-аштаары база 40

Композиторлар хороозу

Кат-чимис, тоорук быжа бергенде, аржаан суглар, эмниг хөлдер деңге быжа бээр. Ону барымдаалааш, ТР-ниң композиторлары чеди айның төнчүзүнде эм-домнуг Дус-Хөлге дыштанганнар. Ол дыштанылга үезинде Дус-Хөлдү хун аайы-биле хороолап долгандыр кылаштаканывыс ажыктыг, солун болган. Бисти удуртуп баштап чораан коллегавыс Тывада билдингир херэзжен композитор Алена Йомужап. Ол бисти эртенгиниң 6.00 шакта тургуза командалаан. Ийи шак иштинде хороолап

чорааш, хөлдүң кыдыында октааттына берген боктарны аштап-арыглап, ажыктыг ажилды кылып чордувус. Чогум ындыг кончуг хей бок чок чорду. Ынчангаш хөлүвүс кыды арыг боорга, өөрзэн бис. Сактырывыска, хөлүвүс бистиң-биле кады өөрүп, чымчак салгын-сырын-биле, эм-домун, бистиң думчуктары-выс иштинче кири тарбыдап турганзыг-даа. Эх, чыдының чаагайын! Бис ону шуптувус эскердивис.

Бир аяңга кылаштажып келгеш, айыраң-каас, чараш чечектерни көрүп кааш,

оларны чарашсынып, чаптап суйбап, чугаалажып-даа турдувус. Бойдуста бүгү-ле чечек-чимис, оът-сиген үнү чок дээрден башка дириг. Бистиң чүнү күзеп, чугаалап турары-высты дыңнап, билип турган болбайн аан. Хайлыг аарыг-аржык, хоочу-хораавысты чечектерге, хөлче көргөш, ооң эззинге сымаранып-ла турган боор бис. Оон улаштыр омак-хөлүг чоруп олургаш, Алена Георгиевнаны көөрүвүске, чииги кончуг, даянгыжын колдуктап алган базып ора-рын көргөш, бир элдепсинген бис. Ооң мурнунда үргүлчү даянгыжы-биле кылаштап турган кижиле болгай.

Бир солун болган чүве, Дмитрий Калчанович бистиң соовустан ызырты сүрүп чедип келгеш, бистиң-биле

кады хороолааны. Калчанович ол улуг ажилдакчы, Кызыл хоорайның мэриязынга идепкейлиг ажилдаан. Ол чадаг туризмге ынак, альпинист Эльбрустуң болгаш Мөңгүн-Хайыраканның шыпшык бажынга изин арттырган. Ынчалдыр-ла ийи шактың хороозу шуут билдиртпейн эрте берген. Та кылаштаан, та кылаштаваан-даа ышкаш сагындырар. Азы чүл? Дус-Хөлдүң эм-дом күжү бе? Азы хөлдүң эззиниң ээ көргени ол бе?... Удааш, эртен оттуп келген ышкаш, ындыг чиик-сергек болдувус. Ачы-буянның Дус-Хөлүвүс кайыын-даа келген кижилерге харам чогу-биле ачы-дузазын көргүзүп, хоочу-хораазын эмнеп сегидип турар.

Ынчангаш тыва чоннуң

өртээ турбас эртинези — Дус-Хөлдү хирлендирип, бок октавайн камгалап карактап чоруулуңар, чонум! Долгандыр хороолап, хөлдү хайгаарап тураалыңар. Маңаа ТР-ниң композиторлары эр хей болганнар.

АЧЫЛЫГ-ЛА
ДУС-ХӨЛҮМ

Тыва чоннуң эртинези Тывызыксыг Дус-ла-Хөлүм. Аарыг-аржык, эмнеп домнаар Ачылыг-ла хөлүвүстү.

Аңаа барып эмнеткеннер Аажок эки сегип үнер, Бастынмастаан

буттар безин, Базып-маңнап турар апаар.

Бертик-межел амытаннар Биле берген эштип турар, Эмниг-домнуг

аржаан-суун-даа Элээн ижип секпереп аар.

Ынчангаш эми-дому Ылап күштүг хөлүвүске Ырак черлер, даштыкыдан Ыраксынмайын чедип келир.

/ Александр ООРЖАК,
журналист, күш-
ажылдың хоочуну.

Туркомплекс УУРГАЙЛЫГ открыл свои двери для летнего сезона с 1 июля 2024 года.

Туркомплекс находится на территории источника УУРГАЙЛЫГ (Арголик) у подножия тайги Тандинского района Республики Тыва в окружении неповторимой живописной природы.

Аржаан «Уургайлыг» (Арголик) является одним из популярных мест отдыха среди местного населения. Аржаан находится в одном из красивейших мест Тандинского кожууна, в 7 км от с. Бай-Хаак, в 74 км, от г. Кызыла.

Источник «Уургайлыг» находится на высоте около 1000 м. над уровнем моря. Вода источника относится к питьевым водам приоритетного качества.

У нас вы найдете все, что нужно для незабываемого отдыха: от идеально спланированных маршрутов по Тайге до комфортного размещения и захватывающих экскурсий. Мы постарались создать для вас идеальное сочетание с отдыхом и свойствами источника – аржаана, где каж-

дая деталь продумана до мелочей.

В туристском комплексе «Уургайлыг» (Арголик) есть все необходимое для того, чтобы Вы почувствовали себя уютно. В домиках и юртах всегда поддерживается идеальная чистота и порядок.

Заказ путёвок и бронь по номеру:
8 (39422) 6-02-88, 8-952-752-2991 или в республиканском центре «Поддержка» по адресу:
г. Кызыл, ул. Калинина, 1 б, 114 каб.

ИНН 1701059396
ОГРН 1171700000042
АНО «Кузел»

РЕКЛАМА 16+

Общество с ограниченной ответственностью
«Специализированный застройщик
«ЭНЕРГОСТРОЙ»

СРОЧНО ТРЕБУЮТСЯ:

- Инженер ПТО – от 60000 руб.
- Начальник ПТО – 70000 руб.
- Бухгалтер расчётной группы – 60000 руб.
- Начальник строительного участка – 80000 руб.
- Автокрановщики – от 70000 руб.
- Столяр – от 50000 руб.
- Разнорабочие – от 40000 руб.
- Мастер СМР/Производитель работ (прораб) – от 60000 до 70000 руб.
- Менеджер по продажам – 50000 руб. на руки
- Машинист экскаватора – от 70000 руб.
- Инженер по ТБ и ОТ (0, 5 ст.) – 20000 руб.
- Машинист крана-манипулятор (воровайка) – 60000 руб.
- Бригада каменщиков (оплата сдельная высокая)
- Бригада плотников-бетонщиков (оплата сдельная высокая)
- Водитель автобетоносмесителя – от 60000 руб.

Объекты строительства находятся по адресу:
г. Кызыл мкр. Спутник ЖК «Магистральный»,
ул. Ленина, 54.

Трудоустройство официальное, зарплата стабильная, без задержек: 30-го числа аванс, 15-го числа расчет.

Обращаться: г. Кызыл, ул. Колхозная, 2 «а»

По всем вопросам писать, звонить в Viber по номеру
+7 923 267 92 08, 4-85-29

Утерянный аттестат о полном среднем образовании серии 17АБ №0017280, выданный 22.06.2013 г. МБОУ СОШ с. Эрзин на имя Кунгаа Томура Николаевича, считать недействительным.

Юрточный кемпинг база отдыха «АЛМАЗ» приглашает жителей и гостей нашей Республики провести незабываемый отдых на таежном воздухе живописном месте станции Тайга!

Отдых на природе – один из самых популярных видов активного досуга в современном мире. Люди часто стремятся выбраться из городской суеты и провести время в тишине и спокойствии, наслаждаясь красотами природы.

Здесь созданы все благоприятные условия для отдыхающих:

- 5 комфортабельных, современных юрт со всеми удобствами: теплый пол, душ, туалет, холодильник, плитка, микроволновка.
- просторная беседка и шашлычная зона для отдыха.
- можете отдельно заказать караоке.

• рядом сделана прекрасная экологическая тропа на более 1 км. для прогулки по лесу.

По всем вопросам обращаться по телефону 8-901-019-00-77.

Юрточный кемпинг «Алмаз» для тех, кто не только любит природу, но и комфорт.

ООО «Алмаз»
ИНН 1700003746 ОГРН 1221700000917
ID: 2Vtzqwr21Wf

Реклама 12+ на платной основе

ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨҢГҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
“ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ”

АДРЕЗИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАҢТ.
8-923-338-9188

Реклама

НАВЕДИТЕ КАМЕРУ:

ТМГ
Издательский дом

НАВЕДИТЕ КАМЕРУ:

ТЫВАМЕДИАГРУПП

Реклама, подписка, сотрудничество:
8(39422)2-18-10, 3-33-22
8-923-267-07-49

Отдел продвижения и продаж, 3 этаж, кабинет 309

Артастың чонунга сөңү

Эрткен дыштаныр хүнде, август 25-те, Кызылга төөгүлүг болушкун болган. 2020 чылда Токиога болуп эрткен Олимпий оюннарының хостуг хүрешке хүлер шаңналының эдилекчизи, Делегей чемпионадының мөңгүн шаңналының, Азия чемпионадының алдын шаңналының эдилекчизи, Тыва чоннуң чоргаар огул Артас Санаа мөгениң улуг спорттан үнүп турарына тураскааткан спортчу байырлал болган. Аңаа тыва эр кижиниң үш оюну: аът чарыжына, ча адарына, тыва национал хүрешке шыырактарның шыырактары адааннашкан.

Тыва спорттун төөгүзүндө ол хире шыырак шаңналдарлыг (беш автомашинадан аңгыда, соодукчулар, телевизорлар дээш өске-даа үнелиг белектер хей болган) шак ындыг болушкун бир дугаар болуп турарын чон магадап чугаалашкан.

Профессионал спорт-биле байырлажыры кандыг-даа спортчу кижиге белең эвес. Бир талазында, сагыш-сеткилди доюлдуруп кээр өөрүнчүг эвес болушкун, ийде, байырлажыры үе келген болганда, ону улуг байырлап кылдыр эрттиргени Артаска улуг хүндүткел-дир деп, хоочун спортчулар-даа, чон-даа үнелеп көргөн.

Артас Санаадан спортчу байырлал эрткен соонда сагыш-сеткилинде чүү дойлуп турарын сонургаан бис. "Шынның" номчукчуларына ол мону чугаалаан:

— Ам бо үеде сеткил-чүрээм дойлуп туру. Кандыг-даа спортчу кижиге улуг спорттан үнери дээрге белең эвес шиитпир-дир. Мындыг улуг спортчу байыр-лалды чааскаан канчап-даа эрттирип шыдаас турган ийик мен. Маңаа бир дугаарында ТР-ниң Баштыңы Владислав Ховалыгның улуг деткимчезин үнелеп, четтиргеним илеретпес аргам чок. Ол ышкаш бо байыр-лалды эрттиреринге үлүг-хуузуң кириштирген бүгү эш-өөрүмгө, деткиччилерге, тренерлерге, чыылганнарга байырланчыг шинчи кирип, аян туткан культура ажил-

дакчыларына, чоннуң айыыл чок чоруун хандырып, чурум туткан шагдаа ажилдакчыларына, эмчилерге болгаш мени деткээң бүгү чонумга күдүк басып мөгөйдүм!

Хүндүлүг чаңгыс чер чурттугларым, эргим эш-өөр!

«Шаг шаа-биле турбас, чавылдак көгү-биле чытпас» деп үлөгер домак бар болгай. Кижиле база-ла чаңгыс черге тапталы берген турбас, амыдырал-чуртталганың агымы-биле бурунгаарлап чоруп орат. 20 ажыг чыл дургузунда хостуг хүрешке ал-бодум бердинипкен чордум. Ол берге орутку чонум силер-биле кады эрттивис. Силерниң деткимчеңерге даянып алгаш, шаптаразыннарга торулбайн чордум. Спорттун эң-не бедик шыпшыына чедип, Олимпий оюннарының хүлер шаңналына база төлөптүг болдум.

Тыва кижиниң кужуру — хүреште. Ол дээрге мээң хей-аът кириген сүзүмдүр. Бирги базымнарымдан тура мени деткип чораан башкыларым, ада-ием, акы-дуңмаларым, өөрлерим, спортчу эштерим дээш оон-даа өске дузаарга, эриг баарлыг чонумга мөгөйп, четтиргеним илередип тур мен. Белең эвес оруумну бүзүрели-биле чырыдып чораан санап четпес мөгөйикчилерим аңгы тускай сүзүмнүг күш болганын минип тур мен. Ол күш улусту мөөңнөп, эвилелдеп чоруур. Ол дег кайгамчык эртинге кайда боор.

Спортчу оруум доозулган өйүн үлежип, чуртталганың чаа оруунче мени йөрээп, меңээ бүзүрелиңер ышкымайн турарыңар — ол дег улуг салым-чолдун белээ каяа турар.

Салым-чол, чаялганы хүлээр апаар. Хостуг хүреш дыка-ла кол болгаш үндөзүн чүүлдерге мени өөреткен. Силер-биле кады сагыш-сеткилим ханылап, бодалдарым, чүткүлдерим делгемчил

бедээң. Чыдын билбес, эрескежээ тыва чонумда сүзүм сиңген болгай. Ынчангаш кылыр иштен, чуртталганың чаа бергелеринден каяа чалданыр мен. Ындыг-даа бол, чүгле бурунгаар чүткүл херек.

Хүндүлүг чонум! Салымым болган хостуг хүреш-биле байырлажып, чуртталгамның чаа арнын эгеледим — деп, Артас Санаа чонунга сеткилин ажыдып, чугаалады.

Тывага болуп көрбээң спортчу байырлалдың түңнелдерин бээр кысказы-биле киридивис.

Артас Санааның шаңналы дээш тыва ча адар оюннуң баг адар хевиринге Бай-Тайга кожуунуң төлээзи Айдың Хомушкун чидиг демиселдин түңнелинде 1-ги черни чаалап алгаш, шаңналына LADA Granta машинаның ээзи болган. Ол ышкаш "Мерген адыг-жы" деп атты чаалап алган.

Ол-ла хүн улуг болгаш аныяк аъттар чарыжына ти-лээң аъттарның ээлери база тус-тузунда LADA Granta машиналарны шаңналга алган.

Тыва хүрешке 112 мөгө хүрешкен. Төөгүлүг маргылдааны көөр дээң көрүкчү стадион сыңмас кылдыр чыылган. Хүреш орай кезээге

чедир уламчылаан-даа болза, хүрештин аарыкчылары солун маргылдааны төңчүзүңгө чедир көргөш, тиелекчилерге изиг адыш часкап, Артас Санаага чедишкinnerни күзеп тараан.

Болган хүрешке сес шыырак мөгө санынче дараазында мөгелер кирген: Чаан мөгевис Сайын-Белек Тюлюш, Хартыга мөгө Соруктуг Калинин-оол, Начын мөгө Бады-Маадыр Самдан, аныяк мөгө Хүлер Тюлюш. Олар тус-тузунда өртектер белектерни алганнар.

Тыва Республиканың Начын мөгези Баткар Баасан шүүлгөш, LADA Granta машинаны шаңналга алган. Хартыга мөгө Начын-Мерген Ооржак үжүүрлөшкен, 3—4-кү шаңналдыг черлерни Чаан мөгө Айдың Монгуш база Меңги Монгуш ээлээн.

Ниитизи-биле Артас Санааның профессионал спорт-биле байырлашканына тураскааткан тыва эр кижиниң үш адаан оюнунга 600 ажыг кижиле: хүрешке — 112 мөгө, аът чарыжына — 400 аът, ча адарына — 100 багжы киришкен.

/ Карина МОНГУШ.
Чуруктарны интернет четкизинден алган.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"Тыва медиатрупп" ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүң адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А.К. Ооржак, А.Ч. Чамзырын —
2-17-94

Корректор: Ч.Н. Мачык,
А.А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация
технологиялары болгаш
массалыг коммуникациялар
адырына хайгаарал талазы-
биле федералдыг албаннның
Енисей эргелели «Шын» солуну
18.10.2022 чылда бүртүккээң.
Бүртүкел дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш
Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының
бодалдары редакцияның туружу-
биле дүүшпейн барып болур.
Айыттыг саннары болгаш өске-
даа фактылары, дыңнадылары
дээш авторлар боттары
харыылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,

организацияларга — П6860
Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужаганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солуннуң сайтызы:
shyn.ru
Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Тираж
2304 кезек

2024 ЧЫЛДА
«ШЫН» СОЛУННУҢ
ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:

ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 1440,96
рубль.

Тел.: 8(39422)2-11-52

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 960 рубль.
Тел.: 8(39422)2-18-10